

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
& ΔΙΑΣΩΣΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1981

ΣΧΟΛΗ
ΜΩΡΑΪΤΗ

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο

Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα:

Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη
δημιουργικότητα

Πρακτικά Συνεδρίου

Τόμος Α΄

Επιμέλεια:

Γιώτα Παπαδημητρίου, Χριστόφορος Κωσταρής

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα»

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα»

**Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ
Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος
Ελληνικό Τμήμα της IBBY-Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου
Σχολή Μωραΐτη**

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο
Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα:
Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη
δημιουργικότητα

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Τόμος Α΄

Επιμέλεια: Γιώτα Παπαδημητρίου, Χριστόφορος Κωσταρής

ISBN: 978-618-83517-5-2 (Α΄τόμος)
ISBN SET: 978-618-83517-4-5

Αθήνα 2018

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα»

© Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ

Ανάρτηση του τόμου: <http://www.ekedisy.gr/praktika-3ou-synedriou/>

Επιμέλεια έκδοσης: Γιώτα Παπαδημητρίου, Χριστόφορος Κωσταρής

Έτος έκδοσης: 2018

ISBN: 978-618-83517-5-2 (α' τόμος)

ISBN SET: 978-618-83517-4-5

Την ευθύνη των κειμένων φέρουν οι συγγραφείς και διατηρούν το δικαίωμα χρήσης τους. Απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο αναπαραγωγή των κειμένων. Επιτρέπεται η χρήση των κειμένων για επιστημονικούς και διδακτικούς λόγους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Μαλαφάντης Δ. Κωνσταντίνος, Καθηγητής, Ε.Κ.Π.Α

Μέλη

Αγγελίδης Παναγιώτης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Αντωνίου Χρήστος, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Αραβανής Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Βρεττός Ιωάννης, Καθηγητής, Ε.Κ.Π.Α.

Γαλανάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α.

Γιαννικοπούλου Αγγελική, Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α.

Γρόλλιος Γεώργιος, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Γώγου Λέλα, Καθηγήτρια, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Θεοδωροπούλου Έλενα, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ιωαννίδου-Κουτσελίνη Μαίρη, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Καλογήρου Γεωργία, Καθηγήτρια, Ε.Κ.Π.Α.

Καλογιαννάκη Πέλλα, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Καψάλης Γεώργιος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Κοντάκος Αναστάσιος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Κακανά Δόμνα-Μίκα, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Κανατσούλη Μένη, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Κωνσταντίνου Χαράλαμπος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Λαλαγιάννη Βασιλική, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Μαριδάκη-Κασσωτάκη Αικατερίνη, Καθηγήτρια, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Μαυροσκούφης Δημήτρης, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Μπάκας Θωμάς, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Μπαμπάλης Θωμάς, Καθηγητής, Ε.Κ.Π.Α.

Μπαμπούνης Χαράλαμπος, Καθηγητής, Ε.Κ.Π.Α.

Μπίκος Κωνσταντίνος, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Μπουζάκης Σήφης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

Νικολάου Γεώργιος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών

Νικολουδάκη-Σουρή Ελπινίκη, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ντολιοπούλου Έλση, Καθηγήτρια, Α.Π.Θ.

Παγγέ Τζένη, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Παπαδάκης Νίκος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Πλακίτση Αικατερίνη, Καθηγήτρια Διδακτικής Φυσικών Επιστημών και Πρόεδρος Π.Τ.Ν. Σχολής

Επιστημών Αγωγής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Πολεμικός Νικήτας, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ρεκαλίδου Γαλήνη, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ρεράκης Ηρακλής, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Σακελλαρίου Μαρία, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Σπανός Γεώργιος, Καθηγητής, Ε.Κ.Π.Α.

Ταρατόρη Ελένη, Καθηγήτρια, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τάφα Ευφημία, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Τσιλιμένη Τασούλα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Υφαντή Αμαλία, Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών

Φτιάκα Ελένη, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Φωτιάδης Κώστας, Καθηγητής, Π.Δ.Μ.

Χαραλάμπος Δημήτρης, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Χατζηγεωργίου Ιωάννης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Χατζηδήμου Δημήτριος, Καθηγητής, Α.Π.Θ.

Χουρδάκης Αντώνης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδροι

Ευαγγελία Κανταρτζή, PhD, Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης
Βασιλική Νίκα, Εκπαιδευτικός, MA, PhD, Πρόεδρος IBBY Κύκλος Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου

Μέλη

Αγγέλη Ειρήνη-Αντιγόνη, Νηπιαγωγός, Σχολή Μωραΐτη
Ακριτίδης Νικόλαος, Προϊστάμενος Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Α/θμιας Εκπαίδευσης Κ. Μακεδονίας
Αλεξιάδη Κατερίνα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ' /θμιας Αν. Αττικής
Αναστασοπούλου Ελένη, Περιφερειακή Διευθύντρια Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης Θεσσαλίας
Ανδρεάδου Χαρά, Σχολική Σύμβουλος
Ανδριόπουλος Κωνσταντίνος, Μαθηματικός, Σχολή Μωραΐτη
Ανδρουλιδάκης Ιωάννης, Δάσκαλος, Σχολή Μωραΐτη
Βαλασιάδης Βαγγέλης, Εκπαιδευτικός, M.Ed., Υποψήφιος Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ταμίας του Ελλ. Τμήματος IBBY
Βετσοπούλου Ιωάννα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Προγραμμάτων Λυκείου, Σχολή Μωραΐτη
Βορούλλα Βέρα, Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Α' /θμιας Εκπαίδευσης Αν. Αττικής
Γεωργάκαινας Χαράλαμπος, Φυσικός, Chengdu Shishi Cambridge A-Level Center, China
Γεωργαντά Βίκυ, Δασκάλα, Med στις ΤΠΕ για την Εκπαίδευση
Γεωργίου Χρήστος, Διευθυντής Α/θμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης
Γιακουμάτου Τερέζα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Β' /θμιας Δ' Αθήνας
Γιαννίκας Αθανάσιος, Σχολικός Σύμβουλος
Γρόσδος Σταύρος, Σχολικός Σύμβουλος
Δελάκη Μαρία, MSc, Εκπαιδευτικός
Δεκατρή Ιωάννα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Β/θμιας Γ' Αθήνας
Δερματά Κατερίνα, Εκπαιδευτικός, MA, Γενική Γραμματέας του Ελλ. Τμήματος IBBY
Διονυσοπούλου Κασσιανή, Νηπιαγωγός, Σχολή Μωραΐτη
Δουκάκης Σπύρος, Σύμβουλος Ακαδημαϊκής και Επαγγελματικής Ανάπτυξης, Εκπαιδευτικός
Εγγλέζου Φωτεινή, Δρ Διδακτικής Γλώσσας και Ρητορικής, Πρόεδρος του Ινστιτούτου Ρητορικών και Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (I.P.E.S.E.)
Ζέτου Ναταλία, Νηπιαγωγός, Σχολή Μωραΐτη
Ζυμπίδης Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος 23ης ΠΕ Αττικής
Καλισκάμη Εύα, MSc, IBBY Greece Liaison Officer, Μέλος της Επιτροπής Βραβείου Άντερσεν 2018
Κάντζου Νίκη, Νηπιαγωγός-Συγγραφέας
Καρακώτσου Κατερίνα, Φιλολόγος, 1ο ΓΕΛ Παπάγου, MA, μέλος ΔΣ Ένωσης για την Προώθηση της Ρητορικής στην Εκπαίδευση
Καράμπελα Αρετή, Φιλολόγος
Κατσά Μαρία, Καθηγήτρια Μαθηματικός & Πληροφορικής, MSc e-Learning
Κόντη Μαρία, Καθ. Τεχνικών, Σχολή Μωραΐτη
Κουμπάρου Χρυσάνθη, Σχολική Σύμβουλος Β' /θμιας Εκπαίδευσης
Κουράκη Χρύσα, PhD, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Α' /θμιας Εκπαίδευσης Αν. Αττικής
Κουρή Ειρήνη-Μαρία, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ' /θμιας Β' Αθήνας
Κουρκουμέλη Μαρία, Εκπαιδευτικός, MSc, Έφορος του Ελλ. Τμήματος IBBY
Κουτή Μαρία, Σχολική Σύμβουλος
Κουτρομάνος Γεώργιος, Δρ στις ΤΠΕ στην Εκπαίδευση, ΠΤΔΕ, ΕΚΠΑ
Κρασσάς Στέλιος, Σχολικός Σύμβουλος
Κύρδη Πόπη, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Α/θμιας Εκπαίδευσης Α' Αττικής
Κωσταρής Χριστόφορος, Καθηγητής Πληροφορικής, MSc e-Learning

Λουτριανάκη Βάλια, Φιλολόγος (Αρσάκειο Ψυχικού), DEA, υπ. Δρ, πρόεδρος Ένωσης για την Προώθηση της Ρητορικής στην Εκπαίδευση
Μαγαλιού Μαρία, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Διεύθυνσης Π.Ε. Γ' Αθήνας
Μακαντάσης Θεμιστοκλής, Σχολικός Σύμβουλος Μουσικής Πελοποννήσου
Μαλάμου Μυρτώ, Φιλολόγος (1ο Γυμνάσιο Ν. Ηρακλείου), MA, υπ. Δρ, μέλος ΔΣ Ένωσης για την Προώθηση της Ρητορικής στην Εκπαίδευση
Μανιάτη Έλενα, Διδάκτωρ Ιστορίας των Επιστημών/ΕΚΠΑ, Σχολική Σύμβουλος Π.Ε., Μέλος ΣΕΠ/ΕΑΠ
Μαρίν Μαίρη, Καθηγήτρια Αγγλικής-Γαλλικής, Αρσάκεια Σχολεία Ψυχικού, Εμπυχώτρια, Υπ. Δρ, MA στη Δίγλωσση Λεξικογραφία
Μαστρομιχαλάκη Αγγελική, Εκπαιδευτικός, συγγραφέας, Δρ Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Αθηνών
Μπενίση Λένα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Διεύθυνσης Β/θμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας
Μπίκος Γεώργιος, Δ/ντής 7ου ΓΕΛ Καλλιθέας, Δρ Κοινωνιολόγος και Πολιτικός Επιστήμων
Μυλωνάς Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος Οικονομολόγων, Οικονομολόγος – Νομικός – Λογιστής Α' τάξης
Νέζη Μαρία, Σχολική Σύμβουλος Β'/θμιας Εκπαίδευσης
Νικολούδη Φυλλιώ, Σχολική Σύμβουλος Προσχολικής Εκπαίδευσης
Παπαδημητρίου Γιώτα, Διευθύντρια 15ου Γυμνασίου Περιστερίου, Δρ. Ιστορίας
Παπαδημητρίου Σοφία, Προϊσταμένη Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης ΥΠΠΕΘ
Παπαδήμου Πάττυ, Εκπαιδευτικός, Υπεύθυνη Βορείου Ελλάδος Ελλ. Τμήματος IBBY
Παπαμόσχου Ηρώ, Συγγραφέας, Έφορος του Ελλ. Τμήματος IBBY,
Παπαχρήστος Κώστας, Σχολικός Σύμβουλος, τ. Διευθυντής Σπουδών Α/θμιας Εκπαίδευσης
Παρασκευάς Απόστολος, Σχολικός Σύμβουλος Χαλκιδικής
Πετροπούλου Σταυρούλα, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ/νσης Π.Ε. Δ' Αθήνας, Εκπαιδευτικός Μουσικής, MEdu., MMus
Πρεβεζάνου Βαρβάρα, Σχολική Σύμβουλος 52ης Περιφέρειας Προσχολικής Εκπαίδευσης Αττικής
Πρωτοπαπά Ιωάννα, Καθ. Οικοκυρικών, Σχολή Μωραΐτη
Σερέπα Βασιλική, Δασκάλα, Σχολή Μωραΐτη
Σιμιτσοπούλου Άννα, Δασκάλα, Σχολή Μωραΐτη
Τσαβαλά Ειρήνη, Προϊσταμένη Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Π.Ε. Νοτίου Αιγαίου
Τρύφων Μαίρη, Προϊσταμένη 9ου Νηπιαγωγείου Π. Φαλήρου – MED Διοίκησης και Διαχείρισης Εκπαιδευτικών Μονάδων
Τρύφωνα Άσια, Υποδιευθύντρια Λυκείου, Σχολή Μωραΐτη
Χαραλαμπίδου Δέσποινα, Νηπιαγωγός, Σχολή Μωραΐτη
Χούντα Έλενα, Μουσικός, Σχολή Μωραΐτη

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Μαρία Αποστολοπούλου
Εύη Καβαλάρη
Θάνος Φουργκατσιώτης

Περιεχόμενα Α΄ τόμου

Χαιρετισμοί

<i>Ευαγγελία Κανταρτζή</i> Πρόεδρος Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Διάσωσης Σχολικού Υλικού Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης	σελ.11
<i>Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης</i> Καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Πρόεδρος της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος	σελ.13
<i>Αντώνης Καρτάλης</i> Γενική Διεύθυνση Σχολής Μωραΐτη	σελ.15

Κεντρικές ομιλίες

<i>Αγγελική Γιαννικοπούλου</i> ΜΠΛΕ και εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Φιλαναγνωστικές δράσεις με αφορμή ένα χρώμα	σελ.17
<i>Βαγγέλης Ηλιόπουλος</i> Ανακαλύπτοντας ξανά το νησί των θησαυρών που κρύβει κάθε βιβλίο	σελ.29
<i>Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης</i> Η τέχνη ως μέσο πολιτισμικής καλλιέργειας και εκπαίδευσης	σελ.32
<i>Σοφία Θ. Παπαδημητρίου</i> Παιδεία στα Μέσα και την Πληροφορία: Ο ρόλος της Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης	σελ.41
<i>Γιώργος Πυργιωτάκης</i> Το θέμα της αγωγής των παιδιών σε μια σύγχρονη κοινωνία	σελ.53
<i>Γιάννης Σκαρπέλος</i> Ο φόβος απέναντι στην καινοτομία και τη δημιουργικότητα: Μια ματιά από έξω	σελ.64

Εισηγήσεις

<i>Ρόζη Αγγελάκη</i> Διαπολιτισμική Λογοτεχνία και Ιστορικός Εγγραμματισμός: Η Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα	σελ.70
<i>Βασιλική Αγγελή</i> Μαθαίνοντας να ακούμε τη φωνή μας	σελ.80
<i>Μαρία Αγγελιδάκη</i> Εικόνες της Ελλάδας στην ποίηση: Ένα σενάριο διδασκαλίας συνομιλίας Ποίησης και Ζωγραφικής για τη Λογοτεχνία της Α΄ Γυμνασίου	σελ.89
<i>Μαρία Αθανασέκου, Αλέξανδρος Αργυριάδης</i> Ο ρόλος της τέχνης στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών τυπικής ανάπτυξης και μη	σελ.101
<i>Άννα Αθανασιάδου, Κωνσταντίνος Καραλής</i> Εξετάζοντας τις πραγματικές συνθήκες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης υπό το πρίσμα της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης	σελ.109
<i>Ελευθερία (Ερिका) Αθανασίου</i> Τεχνικές δημιουργικής γραφής στην εκπαίδευση επιστημών εκτός μυθοπλασίας	σελ.114
<i>Ιωάννα Αθανασοπούλου, Μαρία Παπαβραμίδου, Μαριαλένα Σάτου</i> Πρωτότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο Δημοτικό Σχολείο: Προτεινόμενες δραστηριότητες διαπολιτισμικού περιεχομένου στα κείμενα του Ανθολογίου των Γ' και Δ' τάξεων Δημοτικού Σχολείου	σελ.123
<i>Κατερίνα Αλεξιάδη</i> Η ελεύθερη έκφραση και οι τέχνες στην καθημερινή παιδαγωγική πρακτική (Παιδαγωγική Freinet - Θεσμική Παιδαγωγική)	σελ.134
<i>Νίκος Αλέφαντος, Αθηνά Βιολάκη, Παναγιώτης Σεράνης</i> Συνεργατικές πρακτικές οργάνωσης και διαχείρισης της διδασκαλίας: Το παράδειγμα της Λογοτεχνίας στην Α΄ Λυκείου	σελ.141
<i>Αναστασία Αμπατζόγλου</i> Η διαχείριση κρίσεων στο σχολικό περιβάλλον και ο ρόλος του διευθυντή	σελ.150
<i>Ευφροσύνη Ανδρώνη</i> Διαβάζοντας ένα μουσείο!	σελ.160
<i>Δέσπω Αντωνίου</i> Τι είναι η ενσυναίσθηση και πώς μπορεί να επιτευχθεί στα σχολεία;	σελ.165

- Ιωάννα Αντωνίου – Κρητικού, Κωνσταντίνα Οικονόμου, Χριστίνα Φλούδα* σελ.175
Εφαρμογές σε κινητό στην υπηρεσία της γλωσσικής εκπαίδευσης:
Προβληματισμοί και προοπτικές
- Ευαγγελία Αποστολοπούλου* σελ.185
Το Μουσείο πάει Νηπιαγωγείο:
Παρουσίαση του σχεδιασμού της μουσειοσκευής «Το Δέντρο που έγινε
Καράβι» στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας με αφορμή το Μουσείο
Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών Αιγαίου
- Ευαγγελία Αραβανή, Αγλαΐα Μπλιούμη* σελ.196
Δημιουργώντας... στο Νέο Δημιουργικό σχολείο!
Ιδέες και τεχνικές Δημιουργικής Γραφής για το μάθημα της Λογοτεχνίας
- Ευδοκία Β. Αραπίτσα, Ιωάννης Φ. Παναγιωτόπουλος* σελ.207
«Ένα σχολείο αφηγείται...»:
Το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα του Μουσείου Σχολικής Ζωής Θίσβης
- Κωνσταντίνος Αργιανάς* σελ.215
Διδάσκοντας ιστορία τέχνης σε γραφίστες
- Αγάθη Αργυριάδη, Μαρίνα Σωτηροπούλου – Ζορμπαλά* σελ.221
Ενίσχυση επιπέδων μαθησιακής εμπλοκής σε παιδιά πρωτοσχολικής ηλικίας
μέσω «αισθητικών δραστηριοτήτων ροής»
- Μαρία Αργυροπούλου, Μαρία Βίγλη* σελ.231
Η εικόνα ως φορέας επικοινωνίας και πολιτισμού
στην εποχή της μετανεωτερικότητας
- Μαρία Αργυροπούλου, Αναστασία Ζαφειροπούλου-Μακρυγένη* σελ.243
Μετασχηματίζοντας την έννοια της κοινωνίας μέσα από την τέχνη: Μια
μαθησιακή πρόταση
- Ειρήνη Αυγερινού* σελ.253
Δράσεις φιλαναγνωσίας για τη Γ' Δημοτικού:
Μία διεπιστημονική προσέγγιση βασισμένη στο έργο «Ο Κρεμμυδάκης και η
παρέα του» του Τζάνι Ροντάρι
- Σπύρος Βαζούρας, Σταυριανή Σπυριούνη* σελ.262
Διερευνώντας την επαγγελματική ταυτότητα του εκπαιδευτή ενηλίκων στη
μεταδευτεροβάθμια αρχική επαγγελματική κατάρτιση για τον τομέα της
Εφοδιαστικής (Logistics)
- Ναυσικά Βαντάνα* σελ.271
Σενάριο διδασκαλίας «Κάθε σπίτι και Ιστορία... Κάθε σπίτι και μια ιστορία»

<i>Ναυσικά Βαντάνα</i> Σενάριο διδασκαλίας «Κάθε αρχή και δύσκολη;»	σελ.285
<i>Ευστράτιος Βαχάρογλου, Αλεξάνδρα Λάγιου</i> Η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης μέσα από τη διδακτική προσέγγιση του κειμένου: «Ο δρόμος για τον παράδεισο είναι μακρύς» της Μαρούλας Κλιάφα στο μάθημα της Λογοτεχνίας στην Α΄ τάξη του Γυμνασίου	σελ.299
<i>Κωνσταντίνος Βλαστάρης</i> Το σκάκι: Ένα παιχνίδι... μάθημα	σελ.311
<i>Πηνελόπη Βουτσινά</i> Η Διαλογική Εκπαίδευση στο Γυμνάσιο	σελ.320
<i>Ιωάννα Βορβή, Μιχαήλ Γεωργιάδης</i> Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως παράμετρος για την εισαγωγή καινοτομικών στοιχείων στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της Ελλάδας: Η περίπτωση της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας	σελ.325
<i>Αγγελική Γεωργακοπούλου</i> Η αγάπη για μάθηση μέσα από τη βιωματική εκπαίδευση	σελ.333
<i>Ελένη Γεωργίου</i> Σύγχρονες, μη παραδοσιακές μορφές θεάτρου στην υπηρεσία της εκπαίδευσης: Ένα σχολείο ανοιχτό, σε ένα θέατρο ανοικτό	σελ.338
<i>Αθανάσιος Γιαννίκας, Δημήτριος Ζυμπίδης</i> Η διαθεματικότητα στα Μαθηματικά της Στ΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου: Ποσοτική και ποιοτική καταγραφή και ανάλυση των διαθεματικών δραστηριοτήτων στις ενότητες του τετραδίου εργασιών «Δραστηριότητα με προεκτάσεις» και «Θέματα για διερεύνηση και συζήτηση»	σελ.347
<i>Παναγιώτα Γκαβογιάννη</i> Η προαγωγή της φιλιαναγνωσίας στον χώρο του σχολείου. Η υπαίθρια σχολική βιβλιοθήκη	σελ.357
<i>Νεφέλη Γκλέζου</i> Φεμινισμός και μεταμοντερνισμός: Μια αμφίβολη σχέση	σελ.365
<i>Μαρία Γονίδου, Βασιλική Τσουνή</i> Η αξιοποίηση των συναισθημάτων στην εκπαιδευτική πρακτική	σελ.374
<i>Χριστίνα Δάλλα</i> Το Δραματικό Σώμα ως κυρίαρχη μορφή γλωσσικής έκφρασης στο θέατρο και τη διδασκαλία: Η αξιοποίησή του στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω του Θεατρικού Παιχνιδιού με την τεχνική των Δυναμικών Εικόνων	σελ.380

- Μαρία Δάρρα, Σπυρίδων Ε. Κρόκος* σελ.392
Επαγγελματική Μάθηση στο Σχολείο και η Συμβολή της στην Επαγγελματική Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
- Ιωάννα Δημητρακάκη, Φωτεινή Τσαρδούνη, Ιωάννα Μαρία Χρονοπούλου* σελ.409
Η προσέγγιση του κινήματος του υπερρεαλισμού στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση
- Ιωάννα Δημητρακάκη, Ιωάννα Μαρία Χρονοπούλου* σελ.419
Καλλιεργώντας τη Φιλαναγνωσία στο Δημοτικό Σχολείο: Η πρώτη επαφή με τα βιβλία
- Σοφία Δημητριάδη* σελ.426
Η δύναμη της Κούκλας Προσωπικότητας (Persona Doll) και των αφηγήσεών της στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης στα παιδιά: Ζητήματα διαφορετικότητας, διακρίσεων και σχολικού εκφοβισμού.
- Σοφία Δημητριάδη, Ασπασία Σκουφίδη* σελ.440
Εισάγοντας τα ευέλικτα υλικά (loose parts) στην προσχολική αγωγή και εκπαίδευση
- Αικατερίνη Παναγιούλα Διακογεωργίου* σελ.447
Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1913: Μια ιστορικο-κοινωνιολογική προσέγγιση
- Αθανασία Ελευθερούλη, Έλενα Νταβλαμάνου* σελ.454
Η Δημιουργική Γραφή ως καινοτόμο εργαλείο στη διδασκαλία της ελληνικής και της γαλλικής γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο
- Μαγδαληνή Ζαγουράκη, Μαρία Ξανθοπούλου* σελ.467
Ο Φωτογραφικός αναλφαβητισμός στην εποχή της Εικόνας: Μουσειοσκευή «Ο κόσμος του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν»
- Νικόλαος Ζαράνης, Φωτεινή Αλεξανδράκη* σελ.475
Η χρήση του Υπολογιστή για τη διδασκαλία του Πολλαπλασιασμού στο Νηπιαγωγείο
- Μαρία Ζαφειρίου* σελ.485
Τα όρια της γλώσσας μου μέσα από τη δύναμη του αρχαίου ελληνικού λόγου και τις ατραπούς του φιλοσοφικού μύθου
- Χριστίνα Ζαχοπούλου* σελ.499
Το Φωτορεπορτάζ ως εκπαιδευτικό εργαλείο για τη συνολική εκπαίδευση των μαθητών
- Αναστασία Ζέζου, Ευαγγελία Δημητρίου* σελ.506
Γνωριμία με την αρχαία νομισματοκοπία της νήσου Ρόδου: Εκπαιδευτική παρέμβαση στο Νηπιαγωγείο

<i>Κων/νος Ζωγόπουλος, Αναστάσιος Καπώνης, Γεώργιος Παναγιωτόπουλος</i> <i>Η επιμόρφωση εκπαιδευτικών υπό το πρίσμα της μετασχηματίζουσας μάθησης</i>	σελ.519
<i>Ελένη Ηλία</i> Όταν το λογοτεχνικό πρότυπο ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα. 2018... Κοκκινোসκουφίτσες και Λύκοι, εμπνευσμένοι από την Αιολική Γη του Βενέζη	σελ.530
<i>Θωμαΐτσα Θεοδωρακοπούλου</i> Πολυπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμικότητα: Διασαφήνιση εννοιών στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων	σελ.536
<i>Νικόλαος Θεοδωρόπουλος, Κωνσταντίνος Κακαβάς, Παναγιώτης Κακαβάς</i> Έννοια και διαστάσεις της εκπαιδευτικής καινοτομίας: Μια βιβλιογραφική επισκόπηση	σελ.541
<i>Θεοδώρα-Ευαγγελία Θεοδωροπούλου</i> Απόψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών αγγλικής γλώσσας για τις εξετάσεις πιστοποίησης γλωσσομάθειας αναφορικά με τους υποψηφίους με Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες. Προτάσεις για τη βελτίωση της εξεταστικής διαδικασίας.	σελ.552
<i>Αικατερίνη Χ. Ιωάννου</i> Η αξιοποίηση των ιδεών του έργου του Φρανσουά Φενελόν Αγωγή Κορασίων στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα	σελ.563
<i>Ιωάννα Καϊάφα</i> Η αξιοποίηση της αφήγησης στη διδασκαλία των κλασμάτων	σελ.573
<i>Μαρίνα Καλδή, Μαρία Δάρρα</i> Ο ανθρώπινος παράγοντας ως συνιστώσα ποιοτικής και αναπτυξιακής διαδικασίας στην εκπαίδευση στο πλαίσιο της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας: Αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης σε σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης	σελ.579
<i>Ευαγγελία Καλεράντε</i> Η Τέχνη στην Εκπαιδευτική Πολιτική ως δημοκρατικός πολιτικός λόγος	σελ.590
<i>Χαρίκλεια Κανάρη, Μαρία Παπαζαφείρη, Βασίλειος Αργυρόπουλος</i> Εκπαίδευση και πολιτισμός: Χτίζοντας συνεργασίες, δημιουργώντας ευκαιρίες για παιδιά με και χωρίς αναπηρία	σελ.600
<i>Φωτεινή Κάντα, Γεώργιος Παύλης</i> Βιωματικές Προσεγγίσεις στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα των Μουσείων: Η περίπτωση του Μουσείου Ασιατικής Τέχνης και του Μουσείου Καποδίστρια στην Κέρκυρα	σελ.612

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

Ο φόβος απέναντι στην καινοτομία και τη δημιουργικότητα: Μια ματιά από έξω

Γιάννης Σκαρπέλος

Τμήμα Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού, Πάντειο Πανεπιστήμιο
gskarp@panteion.gr

Περίληψη

Το κείμενο επιχειρεί να ρίξει μια διαφορετική ματιά στην έννοια της δημιουργικότητας και της καινοτομίας, στηριγμένο στην έννοια της χειρωνακτικής εργασίας και της κατασκευαστικής δραστηριότητας. Διερευνά έτσι τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η δημιουργικότητα στον χώρο της εργασίας και την εκπαιδευτική πράξη, και αναζητά διεξόδους προς μια διαρκώς παιγνιώδη, διαρκώς δημιουργική κατάσταση, όπου το να φτιάχνει κανείς αποτελεί καθοριστικό στόχο.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαίδευση, δημιουργικότητα, κατασκευαστική δραστηριότητα.

The Devil is never a maker
Black Sabbath

Η έννοια της δημιουργικότητας έχει αποκτήσει στη μεταμοντέρνα κοινωνία κεντρικό ρόλο, έχει μετατραπεί σε ένα είδος φετίχ. Έχει σχεδόν υποκαταστήσει την έννοια της κοινωνικής τάξης, όπως τη γνωρίζαμε από τον 19^ο ως τα τέλη σχεδόν του 20^{ου} αιώνα. Στις αρχές του 21^{ου} ο Florida (2002) μίλησε για τη δημιουργική τάξη: τους καλλιτέχνες, τους δημιουργικούς ανθρώπους στον χώρο του πολιτισμού, τους φοιτητές, τους επαγγελματίες. Όπως γράφει στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης του βιβλίου του:

Αν είσαι επιστήμονας ή μηχανικός, αρχιτέκτονας ή designer, συγγραφέας, καλλιτέχνης ή μουσικός, αν η δημιουργικότητά σου παίζει κομβικό ρόλο στη δουλειά σου στον χώρο των επιχειρήσεων, της εκπαίδευσης, της υγείας, ή κάποιου άλλου επαγγέλματος, είσαι μέλος [της νέας κοινωνικής τάξης] (Florida, 2012: xxi).

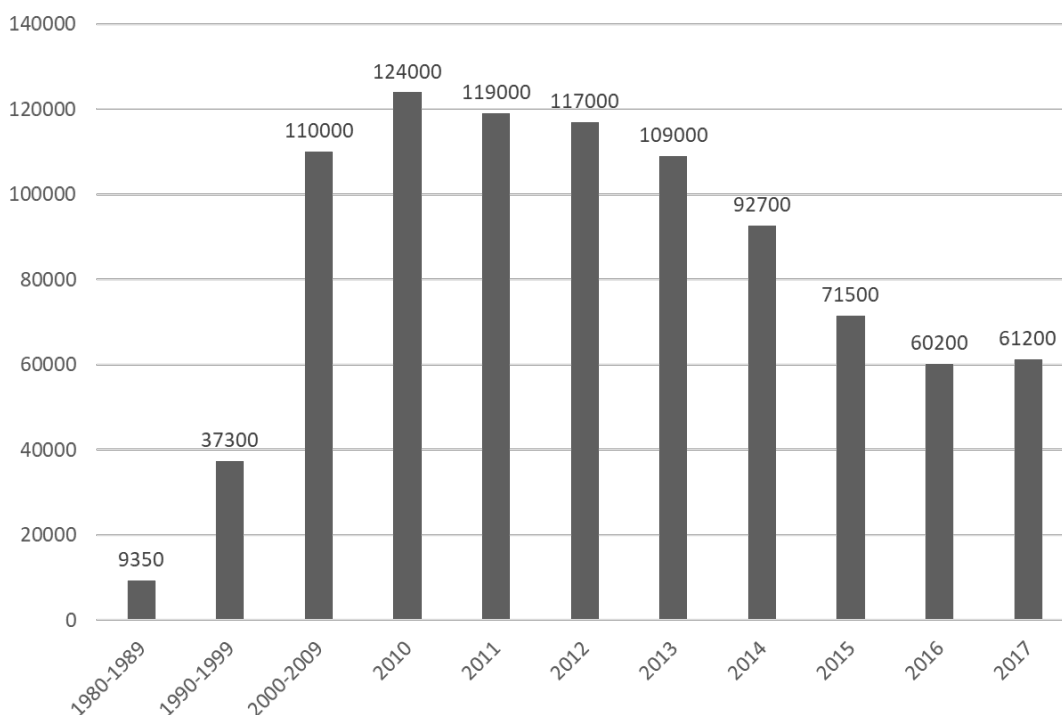
Σε αυτή την τάξη διακρίνει την κινητήρια δύναμη της κοινωνικής αλλαγής, αποσυνδέοντάς την από την παραδοσιακή εργατική τάξη. Για άλλη μια φορά λοιπόν τις τελευταίες δεκαετίες παίζεται το παλιό έργο της σύγκρουσης ανάμεσα στο μυαλό και στο χέρι, ανάμεσα στη δημιουργικότητα και την καινοτομία από τη μια μεριά και στην επανάληψη του ίδιου από την άλλη.

Θα ήθελα να ξεκινήσω την παρουσίαση των σκέψεών μου για τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και αυτό που αντιλαμβάνομαι ως φόβο απέναντί του με τον στίχο των Black Sabbath «The Devil is never a maker», για να προτείνω την ιδέα πως η δημιουργικότητα έχει να κάνει με τη συνέχεια της χειρωνακτικής εργασίας: την κατασκευαστική δραστηριότητα, ακόμη και όταν είναι χωρίς σκοπό, όταν επιδιώκει την αισθητική απόλαυση ή πολύ περισσότερο την απόλαυση της αίσθησης ότι το μυαλό και το σώμα συνεργάζονται για έναν σκοπό.

Μια τέτοια ιδέα δεν είναι πια αυτονόητη. Άλλωστε, η έμφαση που δίνεται στη δημιουργικότητα τα τελευταία χρόνια, δείχνει πως με κάποιον τρόπο σπανίζει πλέον και τείνει να καταστεί το αντικείμενο με μικρό άλφα της επιθυμίας, όπως θα έλεγε ο Λακάν. Ή, μάλλον, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς μελετώντας τα έγγραφα πολιτικής της

Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΟΟΣΑ και των υπόλοιπων οργανισμών –που χρηματοδοτούν την προώθηση της δημιουργικότητας και την παρουσιάζουν ως πρόταγμα στις εκθέσεις τους– η δημιουργικότητα έχει μετατραπεί σε μια μετρήσιμη, ποσοτικοποιημένη κατά παραγγελία δραστηριότητα στην υπηρεσία του κεφαλαίου. Κάτι σαν εκείνη την καταπληκτική φράση του Αντώνη Σαμαράκη: «Η λαϊκή μούσα για το σύστημα». Μια τέτοια αντίληψη, εργαλειακή και περιορισμένη, αντιλαμβάνεται ως αποτέλεσμα αυτής της δραστηριότητας την Καινοτομία, μετρήσιμη με πατέντες, με ετεροαναφορές ή με άλλα αντίστοιχα μεγέθη. Θα έφερνα εδώ σαν παράδειγμα τη «δημιουργικότητα» του διαφημιστή –ενός ανθρώπου συνήθως με σημαντικά αποθέματα δημιουργικότητας που τα εξαντλεί για να διαφημίσει απορρυπαντικά και τραπεζικά δάνεια.

Αξίζει να σημειώσουμε πως η δημιουργικότητα ελάχιστα ενδιέφερε την επιστημονική κοινότητα τη δεκαετία του 1980. Κατά μέσο όρο κάθε χρόνο δημοσιεύονταν λιγότερα από 10.000 άρθρα ή βιβλία που περιελάμβαναν αυτή τη λέξη. Ο αριθμός αυτός τριπλασιάστηκε τη δεκαετία του 1990 και δεκαπλασιάστηκε τη δεκαετία του 2000. Παρέμεινε πάνω από τις 100.000 άρθρα και βιβλία τον χρόνο ως το 2013, και από τότε μειώθηκε σταδιακά (σχήμα 1). Σημαίνει αυτό πως το ενδιαφέρον για τη δημιουργικότητα εξαντλείται; Δε θα έλεγα κάτι τέτοιο. Απλά, και στην επιστήμη έχουμε μόδες, και πιθανόν νέες μόδες έχουν αρχίσει να ετοιμάζονται.

Σχήμα 1. Ετήσιος αριθμός δημοσιεύσεων που αναφέρονται στη «δημιουργικότητα» την περίοδο 1980-2017 σύμφωνα με το scholar.google.com. Για τα διαστήματα 1980-1989, 1990-1999 και 2000-2009 οι τιμές είναι μέσοι όροι της αντίστοιχης δεκαετίας

Κάπου ανάμεσα στις αντιλήψεις της πολιτικής και την κριτική αποτίμησή τους θα τοποθετούσα τους ορισμούς του Webster's, του Florida και των θεωρητικών που ασχολούνται με τις δημιουργικές βιομηχανίες: Η ικανότητα να δημιουργούμε νέες μορφές που έχουν το δικό τους νόημα. Η πράξη να φέρνει κανείς στον κόσμο κάτι χρήσιμο, που

δουλεύει και δεν είναι προφανές ή που αποτελεί συνδυασμό καινοτομίας, χρηστικότητας και έκπληξης.

Όσοι υπηρετείτε στην προσχολική εκπαίδευση και στα πρώτα χρόνια του Δημοτικού Σχολείου θα έχετε διαπιστώσει πως τα παιδιά σε αυτές τις ηλικίες είναι πράγματι δημιουργικά. Επινοούν πράγματα, επινοούν παιχνίδια και αντλούν μεγάλη απόλαυση από την εκτέλεση εργασιών με τα χέρια και το σώμα τους. Αυτό εννοώ, όταν αναφέρομαι σε χειρωνακτική εργασία. Είναι παράξενο πως όταν φτάνουν πια στο Πανεπιστήμιο, συνήθως έχει στραγγίσει η δημιουργικότητά τους, είναι αδύνατο να κινητοποιηθούν για να δημιουργήσουν με το νου και με τα χέρια τους, είναι αδύνατο να φτιάξουν, μπορούν μόνο να επαναλαμβάνουν. Ευτυχώς, υπάρχουν αρκετές και αξιόλογες εξαιρέσεις.

Πριν από έναν χρόνο περίπου παρουσίασα κάποιες ανάλογες απόψεις σε ένα διεθνές σεμινάριο που αφορούσε τη δημιουργικότητα στον χώρο εργασίας. Παρουσίασα το αγαπημένο μου θέμα: τα παιχνίδια. Σχεδόν το ένα τέταρτο των επιστημονικών δημοσιεύσεων περί δημιουργικότητας αναφέρεται στα παιχνίδια: πάνω από 600.000. Τα περισσότερα συνδέουν τα παιχνίδια και τη δημιουργικότητα με την εκπαίδευση. Διαπίστωσα πως στην τεράστια αυτή βιβλιογραφική παραγωγή η δημιουργικότητα θεωρείται ως πυροκροτητής. Εγκαινιάζει μια σειρά δημιουργικών γεγονότων, μεταδίδεται σε όποιον τη συναντά ενυλωμένη, σε όποιον «έρχεται σε επαφή μαζί της». Η ρητορική της επιδημιολογίας, της αφροδισιολογίας αλλά και της πολιτιστικής καλλιέργειας «διά της επαφής» μεταφέρεται και εγκαθιδρύεται στην επικράτεια της δημιουργικότητας. Η δημιουργικότητα σε αυτές τις προσεγγίσεις δε θεωρείται αυτοτελής ιδιότητα. Αντίθετα, διαμορφώνει δημιουργικές αλυσίδες· και εναποτίθεται στην ερευνητική κοινότητα να διαπιστώσει πόσο μακριά μπορεί να μεταδοθεί, αν ισχύουν δηλαδή και εδώ οι έξι βαθμοί διαχωρισμού και οι τρεις βαθμοί επιρροής που χαρακτηρίζουν το λεγόμενο φαινόμενο του «μικρού κόσμου» (small world phenomenon, Christakis & Fowler, 2010).

Θα πρέπει όμως για μια στιγμή να διερωτηθούμε αν μεταδίδεται, αν διδάσκεται ή έστω αν είναι δυνατόν να ενισχυθεί η δημιουργικότητα. Και αν ναι, ποια όψη της δημιουργικότητας; Συνήθως η απάντηση αφορά τη διαδικασία της δημιουργικής σκέψης (Batey, 2012: 60). Πράγματι, η δημιουργικότητα –όπως την αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι– είναι ένα παιχνίδι του μυαλού. Η επαφή με δημιουργικά αντικείμενα, όπως ένα παιχνίδι ή πολύ περισσότερο ένα παιδικό βιβλίο, καθιστά τα παιδιά περισσότερο δημιουργικά.

Σύμφωνα με μια από τις σχετικές έρευνες, «η γοητεία των παιχνιδιών [στην εκπαίδευση] είναι πρόδηλη. Αμέσως ενεργοποιούν τους μαθητές και κομίζουν στη διαδικασία μάθησης ένα στοιχείο διασκέδασης (...) που οδηγεί στη δημιουργική επίλυση προβλημάτων» (Hutton & Shyam Sundar, 2010: 294). Πέρα από τον ενθουσιασμό, ισχυρίζονται οι ερευνητές, ένα παιχνίδι μπορεί να προκαλέσει και αρνητικά συναισθήματα, όπως η απογοήτευση. Είτε θετικά είτε αρνητικά όμως τα συναισθήματα αυτά επηρεάζουν τη δημιουργικότητα, όπως μπορεί να μετρηθεί μέσα από τεστ δημιουργικότητας. Αυτές οι προσεγγίσεις αντιλαμβάνονται το παιχνίδι μόνο ως παράγοντα δημιουργίας έντασης (arousal), και μάλιστα μόνο σωματικής (physical), ώστε να διερευνηθεί η σχέση ανάμεσα στα συναισθήματα και την ένταση από τη μια μεριά και τη δημιουργικότητα από την άλλη.

Όμως αυτή η κατάσταση εξαντλείται γρήγορα. Διότι το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα ζητά από τα παιδιά να καταπιέσουν τη δημιουργικότητά τους και να προχωρήσουν σε ένα μάθημα που θέλει τα ίδια προβλέψιμα και την πρόσληψή του ποσοτικοποιήσιμη και επαναλήψιμη. Θέλει τη γνώση τεμαχισμένη, εξορθολογισμένη, περιχαρακωμένη: πρώτη ώρα Γλώσσα, δεύτερη Αριθμητική, τρίτη Γεωγραφία... Αν εξαιρέσουμε όσους δασκάλους

παραβαίνουν τους κανόνες, ακόμη και η περίφημη διαθεματικότητα, το project και όλα τα υπόλοιπα που θα μπορούσαν να είναι δημιουργικά, συνήθως εγκλωβίζονται σε αυτές τις ταξινομίες του 17ου και 18ου αιώνα.

Η ταξινόμηση οδηγεί στο περίφημο, και καταστρεπτικό, ερώτημα: σου αρέσει η Γλώσσα ή τα Μαθηματικά; Λέξεις και αριθμοί δεν είναι πια μέρη ενός ενιαίου φάσματος αλλά διαφορετικοί πλανήτες στους οποίους θα διαλέξει κανείς να κατοικήσει. Και όσο περισσότερο θαυμάζουμε τον Αναγεννησιακό Άνθρωπο, αυτόν που καταστρέψαμε για να γεννηθεί ο άνθρωπος της Βιομηχανικής Επανάστασης, τόσο λιγότερο υποστηρίζουμε τη δημιουργία αναγεννησιακών μαθητών και φοιτητών. Η εμπειρία μου δείχνει πως στα 18 τους χρόνια οι φοιτητές μας είναι «ανάπηροι», καθώς αδιαφορούν είτε για τη γλώσσα, την ιστορία, την ουμανιστική παράδοση είτε για τα μαθηματικά, τη φυσική, τις θετικές επιστήμες. Έτσι, η δημιουργικότητά τους –όση έχει απομείνει– περιορίζεται σε ευφυολογήματα του επιπέδου Twitter, είτε σε τεχνικές δεξιότητες που αδιαφορούν για τις κοινωνικές και πνευματικές παραμέτρους του έργου των χειρών τους. Σκέφτομαι ακριβώς πόσο έχουμε απομακρυνθεί από την αρχαία εκείνη προτροπή του δημιουργήματος προς τον δημιουργό: *το έργο των χειρών σου μη παρίδης*¹². Πόσο εργαλειακή έχει καταστεί η σχέση μας με την εργασία, ώστε να απουσιάζει το μέλημα για το έργο των χειρών μας. Πού να χωρέσει η δημιουργικότητα στην αδιαφορία για το δημιούργημα;

Το εκπαιδευτικό σύστημα φοβάται τη δημιουργικότητα, γιατί είναι διαταρακτική. Διαβάζω για τα υποδειγματικά σχολικά συστήματα όπως της Φιλανδίας, τις εκθέσεις του ΟΟΣΑ, τα αποτελέσματα του διαγωνισμού της PISA... και πίσω από όλα αυτά διαπιστώνω πως η μόνη δημιουργικότητα που ενισχύεται, είναι η εργαλειακή, αποτελεσματική, παραγωγική δημιουργικότητα του αυριανού υπαλλήλου που θα πρέπει να παράγει πνευματική εργασία για ένα αποϋλοποιημένο, απεδαφικοποιημένο κεφάλαιο. Τι άλλο σημαίνει η διατύπωση «να μάθουν να αναζητούν τη γνώση», αν όχι πως η γνώση θα είναι πάντα αντι-κείμενη, έξω από αυτούς, πως οι ίδιοι θα αδυνατούν να τη δημιουργήσουν; Η δημιουργικότητα του χρήστη, συγκρούεται με τη δημιουργικότητα του χειρωνακτα, του κατασκευαστή, του maker των Black Sabbath, του bricoleur για τον οποίο μας μιλούσε ο Claude Levi-Strauss. Η δημιουργικότητα του χρήστη μπορεί να είναι ευρύχωρη, αλλά έχει όρια. Είναι συγκροτημένη, περιχαρακωμένη. Όσο το σκέφτομαι και όσο την περιγράφω, τη σκέφτομαι σαν «εγκλεισμό σε καθαρό αέρα» (Foucault) παρά σαν δημιουργία.

Και βέβαια το εκπαιδευτικό σύστημα σε μεγάλο βαθμό αναπαράγει μια κοινωνία που φοβάται τον διαταρακτικό χαρακτήρα της δημιουργικότητας (και λιγότερο της καινοτομίας, αφού αυτή μπορεί να τη διαχειριστεί ευκολότερα). Μια κοινωνία που αποδέχεται να σπουδάσεις όπου πετύχεις και όχι όπου θέλεις, μια κοινωνία στην οποία η τύχη είναι σημαντικότερη από την επιθυμία, το να βολευτείς είναι σημαντικότερο από το να δημιουργήσεις, το να έχεις είναι σημαντικότερο από το να είσαι, μια κοινωνία που δεν έχει πραγματική θέση για δημιουργικούς ανθρώπους.

Αναφέρθηκα αρκετές φορές στην έννοια της «χειρωνακτικής δημιουργίας». Πρέπει, νομίζω, να τη διευκρινίσω λίγο παραπάνω. Χειρωνακτική εργασία για μένα είναι και η συγγραφή, είναι η ζωγραφική, η γλυπτική, η μουσική, οι τέχνες. Χειρωνακτική δημιουργική εργασία όμως μπορεί να είναι κάθε δραστηριότητα, όταν δεν γίνεται σαν επανάληψη αλλά σαν ανακάλυψη. Χειρωνακτική εργασία είναι κάθε εργασία, που εμπλέκει τον άνθρωπο σαν ολότητα πνευματική και σωματική. Από αυτή την άποψη, ο εκπαιδευτικός είναι κεντρικό πρόσωπο στην προσπάθεια για διατήρηση της δημιουργικότητας, για τη

¹² «τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης», *Ψαλμος ρλη'*

μετατροπή της σε τρόπο ζωής, για τη διατήρησή της ενεργή και μετά τα 10 χρόνια της ζωής μας. Εγώ και οι συμμαθητές μου θυμόμαστε ακόμη και πάντα την καθηγήτρια που στο Γυμνάσιο μάς διάβαζε σε συνέχειες λογοτεχνία και μας έμαθε να αγαπάμε τα βιβλία. Αυτή η ιδέα της δημόσιας ανάγνωσης, ο σωματικός κάματος που συνόδευε το εκπαιδευτικό εγχείρημα, είναι το πρότυπο της χειρωνακτικής εργασίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Batey, M. (2012), The Measurement of Creativity: From Definitional Consensus to the Introduction of a New Heuristic Framework. *Creativity Research Journal*, 24(1), 55-65.
- Christakis, N. A. & Folwer, J. H. (2010). *Συνδεδεμένοι. Η εκπληκτική δύναμη των κοινωνικών δικτύων και πώς αυτά διαμορφώνουν τη ζωή μας*. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Florida, R. (2012). *The Rise of the Creative Class - Revisited: Revised and Expanded*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Hutton, E. & Shyam Sundar S. (2010). Can Video Games Enhance Creativity? Effects of Emotion Generated by Dance Dance Revolution. *Creativity Research Journal*, 22(3), 294-303.

© Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ

Ανάρτηση του τόμου: <http://www.ekedisy.gr/praktika-3ou-synedriou/>

Έτος έκδοσης: 2018

ISBN: 978-618-83517-5-2 (Α΄ τόμος)

ISBN SET: 978-618-83517-4-5

Την ευθύνη των κειμένων φέρουν οι συγγραφείς και διατηρούν το δικαίωμα χρήσης τους. Απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο αναπαραγωγή των κειμένων. Επιτρέπεται η χρήση των κειμένων για επιστημονικούς και διδακτικούς λόγους με αναφορά/παραπομπή στην πηγή.